

ponovni pokušaj da se nešto izmeni u sadašnjem načinu života, ili da se makar samim činom putovanja ostvari mogućnost prividnog bekstva. Međutim, čitaocu je već unapred implicite predočeno da će se i ponovno nastojanje Vere Kroner završiti bez uspeha. U tome se upravo i otkriva tragičnost njene sudbine. Stoga i ceo roman, u svom konačnom vidu, daje sumornu sliku životnog beznada i bezizlaza.

Da bi istakao uslovljenost svake pojedinačne sudbine od opšte sudbine čovečanstva, u jednom tragičnom istorijskom trenutku, pisac je, takođe, kao pandan sudbini Vere Kroner, ukazao na životni put Milinka Božića, druge glavne ličnosti romana. Svaka pojedinačna sudbina samo je izraz opšte sudbine ljudi u ratu. Na taj način pisac je, istovremeno i živote svojih glavnih junaka doveo u neposrednu vezu, ali je, s druge strane, naglasio nemogućnost svakog pojedinca da se uklopi u život društva. Tako se, recimo, glavnoj junakinji sada, posle surovih ratnih dana iskušenja, život ukazuje samo kao privid, kao nešto nepoznato, nedokučivo i nepojamno; ona ne može u njegovim svakodnevnim manifestacijama da nađe bilo kakav smisao. Ona ne nalazi ni svoje sadašnje mesto u društvu i pisac upravo ide za tim da naglasi njen doživljaj usamljenosti. Porazavajuće ratno iskustvo, prevashodno emocionalno, uslovlilo je i njenu sadašnju, prenaplašenu težnju ka osamljivanju i spokojsvu, koja ide do patološkog. Do spoznaje osnovnog smisla života ne može se dosegnuti ni kroz ljubav. Posle iskušenja trpljenja, samo patnja određuje doživljaj sveta glavne junakinje. Sudbina Vere Kroner stoga, pre svega, daje povoda za razmišljanje da su život u logoru i sam rat, u potpunosti odredili njenu ličnost i uslovlili njen psihološki lik. U slovu su i njeno dosadašnje videenje stvarnosti. Stoga u njoj nema ni nespokojsstva pred životom, ni vere da se još bilo šta može učiniti za sebe i za druge. Vreme iskušenja je prošlo. I jedino što još treba pokušati jeste otrgnuti se iz okruženja tragične prošlosti. Sudbina glavne junakinje tako se, pre svega, i doživljava kao moralna i osećajna kriza ličnosti, koja i dublje zahvata u nestajanje moralnih odrednica čitavog jednog društva. Tako i pripovest o osipanju jedne porodice u ratnim uslovima, prerasta u priču o beznadu života i, istovremeno, obrazlaže tragično poimanje sveta. Upravo na taj način, pisac svoj roman i prevodi u sferu moralnog značenja. Osnovna radnja romana tako se, u stvari, događa na etičkom planu. Tome doprinosi i osećaj opšte razjedinjenosti, razglobljenosti spoljašnjeg sveta. Ugrožen čovek ovde se nalazi u situaciji sveopšteg nestajanja i raspadanja moralnih vrednosti. Pisac je samim tim i poruku svoga romana potpuno dehumanizirao. Takođe, on je roman ponekad sveo na patologiju, na prevlast putenog, gotovo animalnog, i suviše je naglasio moment erotskog. On je, isto tako, u skladu s naturalističkom in-

tencijom svog pripovedanja, istakao ulogu nasleđa, temperamenta i, uopšte, bioloških faktora, kao nečega što prevashodno uslovljava ljudsku prirodu. Celokupnim tekstom romana pisac je, međutim, nastojao da dosegne do totalne istine o jednom vremenu i tu istinu je iskazao kroz pesimističku viziju.

Fabulu romana autor postupno gradi i razvija, budući da se povremeno vraća u prošlost glavne junakinje, ne prati i tačan vremenski sled događaja. Osnovna odlika njegovog pripovedanja u romanu *Upotreba čoveka* jeste usredsređenost na opis s puno pojedinosti, na detalj, pre svega psihološki detalj i detalj atmosfere. Psihologiju svojih junaka pisac, međutim, određuje ili, pak, nagoveštava, opisujući njihove spoljašnje postupke; on ne nastoji da neposredno uroni u subjektivna preživljavanja junaka, već kroz njihovo ponašanje hoće da dokuči skrivena osećanja i otkrije njihovu ličnu dramu. S druge strane, zapaža se, gotovo epska, širina piščevog proznog kazivanja. Takođe, ovaj roman poseduje izvesnu dokumentarnost u pripovedanju. Tačnije, samo negde preovlađuje piščeva intencija ka dokumentovanom obrazloženju opisanog, što još više doprinosi utisku o Tišminom nastojanju da verno prikaže stvarnost. Njegov književni postupak, u stvari, ide za tim da ostvari objektivnu sliku sveta, maksimalno istinit prikaz, dok se u pogledu tematike ovaj roman nadovezuje na Tišminu pripovest *Ibikina kuća* i, u najvećoj meri, na njegovu *Knjigu o Blamu*. Najnoviji roman Aleksandra Tišme, uopšte, stoji u logičnom sledu njegovog celokupnog dosadašnjeg književnog opusa.

PAVLE POPOVIĆ: »PREDEO IZA REČI«

Bratstvo Jedinstvo, Novi Sad, 1976.

Piše: Jovan Delić

»Um ni u kog ne veruje mi u svoje delo samo je njegova sumnja istalna«.

Ova strofa, istrgnuta iz ciklusa *Panonske hrije*, sedme po redu knjige pjesama Pavla Popovića, karakteristična je za sve dosadašnje njegovo pjesništvo, a za posljednju knjigu posebno. Sumnja ovdje nije samo intelektualni stav skeptika, već meta-

fora za pjesničku imaginaciju. Pjesnik sumnja u realnost svijeta, u njegovu čulnu i intelektualnu shvatljivost i prihvatljivost, pa tu realnost »podriva«, »deformiše« (u estetičkom smislu te reči), preobražava, nanovo je vidi i kreira, da bi se i nad sopstvenom kreacijom ponovo zapitao, posumnjao u nju, pokušao je prevladati novom. Sumnja, dakle, i nad sobom i nad svijetom, a posebno nad ustoličenim vrijednostima, čije su metafore biste i junaci u jednoj od ranijih knjiga, sumnja kao kreacija, doživljaj, stav i postupak istovremeno, prvi je princip ovog pjesništva. Pjesništvo Pavla Popovića, čak i u onim ranim, pomalo naiivnim, ne rijetko patetičnim, često anahronično-sentimentalnim stihovima, ima intelektualnu, misaonu crtu; u novoj knjizi je ta karakteristika Popovićeve imaginacije još prisutnija.

Popović združuje pjesme u pjesničke cikluse, u značenjske i umjetničke cjeline. Pet ciklusa sačinjavaju knjigu *Predeo iza reči: Panonske hrije, Zimovanje, Limanske etide, Poloneze i Naslov proticanja*.

Motivi su, uglavnom, poznati iz ranijih Popovićevih knjiga. On je opsjednut Panonijom i pokušava da, gradeći sopstvenu pjesničku viziju, stvori mit ravnice. Panonija je sve manje pejzaž, konkretna lokacija, što je češće bila u ranijim Popovićevim pjesmama, a sve više je pjesnička metafora, pa čak i mit. Tako zvuče i stihovi o moru koje »je potonulo u javu ravnice«, a »ovde je ostala samo /ljuta so životas«.

Druga Popovićeva opsesivna tema je grad, uvijek pomalo bajkolik, nestvaran, »čas na nebu, čas na zemlji«, pomalo stravičan, i leden, i prislan: »kamen šuma« na koju smo osuđeni, ali koju smo i izabrali. Gradska slika je surovo ogoljena, konkretna, predmetna, depatetizovana. Odgovarajući na izazove gradskih tema, Popović je ovladao ironijom, a ponekad i groteskom.

U *Limanskim etidama* anti-teza je često načelo kompozicije pjesme. Potpuno dispartne slike su stavljene jedna uz drugu:

»U prostoru
strogo izdružene letvama
svak čuva svoje otpatke.
Pacovi
kidažu utrobu
odbačenom klovnu od
kurpe.

Umesto krika
izleću kikut i trinja«.

Slijedi druga slika: djevojke igraju dok grupa mladića sonjuje:

»Djevojke se njišu u
kuklovima
lome u strukovima
bičuju kosama
polipno viju ruke
mleči butane i dojke«.

Dispartne slike su komplementarne: dopunjavaju se u pomalo jezivom i haotičnom jedinstvu. Ali nad svim na svijetu je dah prolaznosti i »naslov proticanja«, i nad betonom, i nad čovjekom:

»Pipnite,
beton i ljubav
sve je od praha«.

Za Popovića nema motiva koji nije dostojan pjesme. Svakadašnje, banalno, može biti metaforično, sugestivno, može dobiti dah univerzalnog. Skijači, skokovi i žičara u ovoj knjizi, a ranije korpa za otpatke, polupani automobili, ringšpil, cirkus — sve su to teme koje Popović veoma uspješno preseljava iz svijeta banalnosti u svijet poezije. Pjesnička imaginacija može, sumnjajući u realnost predmeta, sve učiniti sugestivnim i simboličnim.

Poseban dah svežine u ovoj knjizi su tri *Poloneze*, pravljene u mekšem i sjetnijem štimungu.

Ovom knjigom Popović je djelimično prevladao dvije svoje ranije mane: povremenu proznu patetičnost, praćenu često riječima koje malo kazuju, i nepotrebnu rasprisanost, preopširnost tuđu lirskom izrazu. Kad god je uspio da zagusne, da kondenzuje lirski iskaz, Popović je stvorio bolju pjesmu. Odlomak iz pjesme *Kuća u planini*, jedno hamletovsko viđenje očevog duha, više kazuje nego cijele patetične jadikovke:

»Ko dolazi noćas
ka onoj kući
kao zver
saterama u stupicu
da u njoj konak
i odmor zaište.

Jesi li ti to,
oče, moj!«

Više je sugestivnosti i emotivnog naboja stalno u ova tri stihova nego u mnoge ranije Popovićeve pjesme:

»Sklonite taj buket
gleda me brat iz cveta.
Nerešivo je.«

Koliko je Popovićev izraz krenuo ka konciznosti (u tom smislu bi se moglo još raditi na ovoj knjizi) vidi se i po mnoštvu stihova koji zvuče kao aforizmi. Takvih stihova je više u ovoj knjizi nego u gotovo svim prethodnim zbirnkama.

Težeći za novim izrazom, posebno prilikom opisa grada, Popović pravi neologizme. U tom poslu, međutim, nije imao sreće. Ova knjiga zato ima manjkavosti u pogledu pjesničkog jezika.

Popovićev stih je kratak, brižljivo formiran. Ovom pjesniku je stalo do discipline forme, ali to bi bilo predmet jednog novog osvrtu.

